

Сычова С.А. (Мінск)

Нацыянальнае быццё ў апавяданнях Максіма Танка і Якуба Коласа

Максім Танк як і Якуб Колас вядомы як паэт, аднак апошні ўвайшоў у беларускую літаратуру і як аўтар класічнай прозы, апавяданні М.Танка даследчыкі абыходзілі сваёй ўвагай.

Да прозы творца звярнуўся ў 1936 годзе, калі выйшаў з турмы, ужо быў аўтарам зборніка вершаў. Яго праявілі творы апісваюць як рэальнае жыццё, так і разважаюць над глабальнымі праблемамі.

Напрыклад, апавяданне “На прадмесці” нагадвае казку. Твор мае алегарычны сэнс : сустракаюцца два бакі чалавечай натуры – літаратар (носьбіт духоўнасці) і чорт (носьбіт спакусы). Чорт блукае па вуліцах і шукае менавіта літаратара. “*Ён (чорт) спатыкаў гэтых вар’ятаў, як не раз іх называў, і не мог раскусіць. Спатыкаў на усіх этапах барацьбы чалавека. Можна было смяцца з прыкутага да скалы Праметэя, але не з праметэяў*” [3, с. 8]. Письменнікі адказваюць за стан духоўнасці грамадства, менавіта таму іх параўноўваюць з праметэям як носьбітам святла асветы, і толькі яны патрэбны чорту. Пануючая атмасфера даволі змрочная : вецер, дождж, мокрыя клубы дыму і такія ж згорбленыя чорныя людзі. У такіх умовах для чалавека, у якога даволі гаротны ўчарашні і сённяшні дзень значэнне мае толькі будучыня, з ёю звязваюцца памкненні і спадзяванні. “*Каб украсіць ў вас будучыню – сённяшні дзень не задаволю бы вас. ... Але чалавек, памёршы з галаду, ... не быў такі галодны, як ваша летуценне вечно галоднае, вечно незадаволеннае*” [3, с. 8]. У дадзеным выпадку летуценні – гэта духоўныя памкненні чалавека, жаданне палепшыць сваё жыццё.

У гэтым плане даволі цікава заканчваецца твор : Гарыд дыскутаваў з чортам да раніцы, а калі заснуў, то разбудзіла яго рэвізія (праверка сутнасці творцы).

Развагі над магчымасцямі чалавечага існавання гучалі ў апавяданні Якуба Коласа “Дуб і чароціна”, у якім іншасказальна праз развагі раслін паказаны два магчымая шляхі чалавека : “*Ты (чароціна) баішся жыцця, затым ты і слабая... Мы, дубы так і робім : або ломімся, або выжываем*” [2, с. 57].

Абодва пісьменніка разважаюць над вартасцю жыцця чалавека, хаця і звяртаюцца да гэтага пытання ў розны час (адпаведна падзеям асабістага лёсу). Аб’ядноўвае іх творы – імкненне абудзіць народ да вольнага жыцця, таму што толькі яно мае сапраўдную каштоўнасць, можа даць магчымасць годнага існавання. Ідэйна перагукваюцца вобразы Праметэя (творцы) і дуба як адказныя за духоўную моц свайго народа, і адпаведна – чорта і чароціны як магчымасці прыстасавацца да рэчаіснасці і нічога не рабіць дзеля будучыні.

Іншасказальна закранаецца пытанне адказнасці за падзеі, што адбываюцца ў родным краі ў апавяданні М. Танка “З далёкіх пералётаў”, у якім апісваецца студзены сямейны вечар, маці расказвае казку пра жыццё птушак. У свядомасці хлопца птушкі асацыіруюцца з людзьмі. Таму цікава вырашаецца праблема гаротнага становішча роднай краіны : сярод птушак у ім вінен варабей, бо ён заставаўся ў родным краі.

Я. Колас наадварот сцвярджае, што толькі праца на карысць сваёй радзімы дае душы супакой (“Хмарка”), што нарадзіўся Юнак (“Ноч, калі папараць цвіце”), які стаў “*шчырым сынам свайго народа*” [2, с. 197].

Такім чынам, калі апавяданне М.Танка проста ўзнямае праблему, дае магчымасць чытачу паразважаць над ёй, то Я.Колас – паказвае шляхі вырашэння гэтай праблемы.

Апавяданні, прысвечаныя апісанню штодзённых сялянскіх спраў, пачынаюцца з апісанняў прыроды, якія дазваляюць паглыбіць эмацыянальнае ўспрыманне падзей (варта звярнуць увагу, што большасць з іх даволі змрочныя).

Апісваючы сустрэчу батрака і селяніна Трахіма (“На шляху”), М.Танк падкрэслівае безвыходнасць становішча простага чалавека, цяжкасць яго існавання. У сваёй размове мужчыны ўзгадваюць даўнейшыя часы, сцвярджаюць, што нічога не змянілася. “*Праўдаў на свеце шмат, толькі нашай мужыцкай, мазольнай за ім не відаць...*” [3, с. 12]. Рыгор нават не спрабуе нешта змяніць у сваім жыцці, а проста прыймае яго. Вобраз батрака больш складаны, ён сімвалізуе пошукі чалавекам свайго шляху. Рыгор і батрак больш не сустрэліся, што сведчыць пра тое, што яшчэ не знойдзена дарога далейшай будучыні.

Аналагічныя праблемы гучалі і ў апавяданні Я. Коласа “Думкі ў дарозе”, у якім дарога асацыіруецца з сялянскім жыццём, яна няведаная як і будучыня. Родны край намаляваны хмурным, вёскі і сёлы параскіданы па гарах, лясах, балотах “*поруч з галытваю ходзіць роскаш і багацце*” [1, с. 14].

У аснову апавядання “Бель” М.Танка пакладзены трагічны выпадак з сялянскага жыцця. Балота з’яўляецца неад’емнай часткай існавання народа, але яно можа прыносіць і гора : Пятруся прыбівае бяроза, якую ён ссёк. Само балота ўвасабляе унутраны стан грамадства : “*з-над раскіненых лап дзядоўніку, з-над курганоў вылазіць чорная балотная ноч з Белі*” [3, с. 15], а “*недагарэўшыя стагі хмараў*” – прадчуванне будучых змен.

Васіль Чурыла з аднайменнага твора Я.Коласа гіне, вяртаючыся са дому. У дадзеным выпадку лясніцтва, у якім служыў герой яшчэ захавала старыя парадкі, калі чалавека маглі памяняць на сабаку. Нягледзячы на тое, што падзеі ў творах адбываюцца ў розны час, унутраны стан грамадства аднолькавы : сялянства бяспраўнае, будучыня цьмяная.

Наступнае апавяданне М.Танка “Веялі вятры” мае сімвалічную назву : вятры – гэта твая змены, што чакае краіна. Падзеі, якія апісваюцца ў творы, будзённыя, жыццё паўстае такім, якім бачыў яго народ. Вёска знаходзіцца на перакрыжаванні : *“роўнай струной цягнецца праз вёску, праз вузкія шнуры гасцінец ... Шмат хлопцаў, дзяўчат з вёскі пайшлі гэтым гасцінцам у свет, ды мала хто з іх вярнуўся!”*[3, с. 16]. Аўтар выяўляе прычыны, па якіх вятры ганяюць па белу свету дзяцей роднай краіны, выказвае спадзяванне на хуткае іх вяртанне.

Я. Колас (“Крыніца”) па-іншаму асэнсоўвае гэту праблему: гармаці папярэджвае сваю дачку-крынічку пра небяспеку страціць сябе на чужыне, гаворыць пра неабходнасць яднання дзеля будучыні.

Па-філасофску асэнсоўваецца вартасць чалавечага жыцця ў апавяданні М. Танка “Па дарогах і вёсках” : колькі яно каштуе, і хто ведае гэты кошт. У залежнасці ад ўласнай ацэнкі свайго лёсу кожны чалавек вызначае і цану жыцця іншых людзей. Перш за ўсё гэта звязана з жыццёвым вопытам, адзначаецца, што разуменне яго не злежыць ад наяўнасці зроку. *“Сляпы ад калыскі, а як іграў! Быццам пяць разоў пражыў жыццё і ўсё бачыў...”*[3, с. 25].

У размове Рыгора і Мікалая закранаюцца розныя праблемы жыцця. Рыгор увесь час жыве ў адным месцы, яму гэтага дастаткова. Мікалай вандруе па свеце, што дазваляе шмат бачыць і аналізаваць. Ён узгадвае сустрэчу з кантрабандыстам, які пераводзіў людзей за мяжу і падкрэсліваў, што робіць гэта не дзеля грошай. *“Дзеля грошай нічога, брат, не варта рабіць. Усіх не пазбіраеш, а жыццё яны табе горш як вярхоўкай завяжуць”* [3, с. 26]. Так выяўляецца агульначалавечае, народнае разуменне каштоўнасці жыцця, яго надматэрыяльная значнасць.

Сустрэча з палітычным зняволеным дазваляе ўбачыць, хто складаў большую небяспеку для дзяржавы, з аднаго боку, колькасць такіх людзей (калі шукаў яго бядакоў), з другога. Апошняя падзея дала магчымасць герою зразумець, *“што баяцца смерці толькі тая, хто ўсё сваё жыццё пражыў для сябе... Аглянуцца назад – пуста, толькі пакінуў гару смецця на сваёй дарозе ...”* [3, с. 27].

Апавяданне невялікае па аб’ёме, у ім закранаюцца асноўныя аспекты чалавечага існавання, заканчваецца яно аптымістычна : узыходзіць сонейка – ёсць спадзяванне на лепшую будучыню.

Я. Колас разважае над вартасцю чалавечага жыцця у апавяданнях “Чья праўда ?” і “Што яны страцілі”. У абодвух творах дрэвы шукаюць шчасця, аднак не знаходзяць яго, у першым выпадку, таму што *“лепей быць няшчасным, але відушчым, чымся шчаслівым ды сляпым”*[2, с. 149] ; у другім, таму што *“перасталі жыць у згодзе і дружбе паміж сабою”* [2, с. 183]. Такім чынам, аўтар акцэнтуюе ўвагу на сапраўдных складніках шчаслівага жыцця, немагчымасць яго дасягнення сляпым і сварлівым.

Гаспадарчы бок сялянскага жыцця паказаны ў апавяданнях “Поперак загонаў” М.Танка і “Бунт” Я.Коласа. У іх дакладна перадаецца настрой сялян, па сваёй структуры яны складаюцца з апісання невялікіх кавалачкаў сялянскага побыту, што дазваляе цэласна яго ўявіць. У першым апісваецца будоўля грэблі, якая змяняе зямельныя надзелы асобных мужыкоў, аднак яны, паразважаўшы, вымушаны на гэта згадзіцца.

Героі Я.Коласа спрабуюць дамовіцца з панам і вярнуць сваю зямлю, аднак мужыкоў арыштоўваюць казакі. Аўтар паказвае бяспраўнасць простага чалавека перад уладаю багацця.

Калі сяляне з твора М. Танка дабраахвотна падпарадкоўваюцца грамадзе, таму што ў гэтым на самой справе ў гэтым ёсць патрэба, то ў Я. Коласа – знішчаюцца. Письменнікі раскрываюць агульны настрой грамады, дакладна абмалёўваюць характар селяніна, яго адносіны да свойскай жывёлы, зямлі, паказваюць іх узаемаадносіны.

Не абышлі ўвагаю і такую з’яву як “хаджычкі ў народ”, якія праводзіліся ў трыццатыя гады. Адзін з такіх выпадкаў апісваецца ў апавяданні М.Танка “На Наваградчыне”. Газета паведаміла пра “выщечку” беларускіх студэнтаў у Наваградчыну. З гэтай падзеяй звязалі жаданне інтэлігенцыі бліжэй пазнаёміцца з народным жыццём. Апантаная гэтай ідэяй юнакі рушылі ў падарожжа, аднак спачатку з вуснаў аднаго з калегаў гучыць думка пра недарэчнасць такіх “выщечак”, калі ў краіне шмат працы. Пазней аналагічную думку выказала бабуля : “Час рабочы...Дык што ж вы ходзіце па нашай старане і цешыцеся ?” [3, с. 30]. Такім чынам аўтар паказаў неабходнасць не проста ісці і глядзець на сялянскую працу, а рэальна дапамагаць у ёй.

Я.Колас паказвае новае пакаленне людзей ў аповесці “На прасторах жыцця” праз вобраз Спёлкі Баруты, якія імкнецца быць максімальна патрэбным народу.

Такім чынам, можна сцвярджаць, што ў сваіх апавяданнях М. Танк працягнуў і па доваму асэнваваў тэмы, праблемы, узнятыя Я. Коласам. Варта адзначыць і тое, што ў прозе М. Танка адчуваецца адбітак жыцця Заходней Беларусі.

Літаратура :

1. Колас, Я. Збор твораў. У 20 т. Т. 5. Апавяданні (1906-1924) / Якуб Колас ; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск : Беларус. навука, 2008. – 542 с.

2. Колас, Я. Раніца ў нядзельку. Казкі жыцця / Якуб Колас ; Мінск : ООО “Лазурак”, 1997. – 288 с.

3. Танк, М. Збор твораў. У 13 т. Т. 8. Празаічныя творы. Артыкулы. Выступленні. Рэкамендацыі, некралогі / Максім Танк ; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск : Беларус. навука, 2009. – 642 с.